
MTA Law Working Papers

2017/19.

**A cselekvőképesség korlátozása –
néhány döntéseméleti és
pszichológiai szempont**

Lőrincz Viktor

Magyar Tudományos Akadémia / Hungarian Academy of Sciences

Budapest

ISSN 2064-4515

<http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Lőrincz Viktor

tudományos segédmunkatárs

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Lorincz.Viktor@tk.mta.hu

A 2017. szeptember 8-án és 9-én megtartott MTA-SYLFF konferencia egyik szekciója a fenntarthatóság jogi és politikai aspektusaival foglalkozott. Több előadásban is szóba került a jövő generációk védelme és a generációk közötti igazságosság. A jövő generációk érdekei többféleképpen biztosíthatóak, például valamilyen képviselő segítségével (a szülőnek vagy törvényes képviselőnek adott szavazati joggal vagy más többletjogosítvánnyal, esetleg külön erre a célra létrehozott szerv vagy tisztség útján, az ország alkotmányában rögzített kötelezettségekkel stb.). Az érdekvédelem egy másik lehetséges útja bizonyos, a kiskorúakat érintő jogkorlátozások feloldása vagy mérséklése, így például a szavazati korhatár leszállítása. Bár álláspontunk szerint sem a szülői többletjogosítvány, sem a kiskorúak döntéshozatali lehetőségeinek bővítése nem számolja fel az úgynevezett dinamikus inkonzisztencia, vagy idő-inkonzisztencia (*dynamic or time inconsistency*) problémáját, azaz azt, hogy az egyén preferenciái időben is változnak, és hosszabbtávú érdekeivel szemben pillanatnyi érdekeit részesíti előnyben (v.ö.: Thaler - Sunstein 2008, 40-42). A magunk részéről tehát az egyén e rövidtávú érdekekeit komolyabb akadállyal látjuk, mint a demokratikus mechanizmusok hivatali időhöz kötött „strukturális rövidlátását” (Jakab, 2016, 3). E tanulmány szűk keretei között azonban egy másik kérdést szeretnénk megvitatni, nevezetesen azt, hogy ha a fentiek ellenére mégis a jogkorlátozások mérséklése mellett döntünk, milyen pszichológiai határai vannak a jogosultságok kiterjesztésének. Egy agyterület szerepére koncentrálna elemezzük, hogy a döntéshozatal pszichológiájára vonatkozó ismereteink milyen kapcsolatban állnak e döntések jogi szabályozásával. Elsősorban a polgári jogi cselekvőképesség kérdésével foglalkozunk, mivel e jogterület differenciáltan kezeli az életkorhoz és a mentális zavarokhoz köthető korlátozásokat, és más jogterületek háttérszabályozásaként is szolgál, a megállapítások azonban átvihetők más területekre, például a közjog szférájába is. A ventromediális prefrontális kéreg sérüléséhez vagy fejletlenségéhez kapcsolódó korlátozott döntésképpességet tehát modellként használjuk, melyen bemutatjuk a kutatás lehetséges irányait. Természetesen nem ez az egyetlen mentális zavar, mely befolyásolja a döntéshozatalt, de itt sokszor olyan esetekről van szó, ahol az egyéb funkciók érintetlenek maradhatnak. Bár a kiskorúsághoz kötődő korlátozások állnak a tanulmány középpontjában, a kutatási eredmények miatt ki kell térnünk a mentális zavarokhoz és az időskorhoz kapcsolódó egyes kérdésekre is. A tanulmány első részében röviden bemutatjuk a cselekvőképesség problémáját a magyar polgári jogban, a második részben tárgyaljuk a döntéshozás pszichológiájában közismert szomatikus marker elméletet, és ennek lehetséges hatását a cselekvőképesség korlátozására, végül pedig bemutatjuk, hogy a gyermek-, serdülő- és időskor kapcsán milyen újabb tudományos eredményekkel számolhatunk, melyek a cselekvőképesség jogi szabályozását is befolyásolhatják. Álláspontunk szerint ezen eredmények azt mutatják, hogy a jogkörök csak korlátozottan bővíthetőek, és az életkori korlátok csak szűk keretek között szállíthatóak le.

---

¹ A tanulmány az NKFIH K112900-es számú „Intézményi reformok az öregedő társadalmakban: jogi és politikai aspektusok” c. kutatásának támogatásával készült.

A cselekvőképesség a jogrendszerben

A területi keretek miatt itt nem vállalkozhatunk a cselekvőképesség (és jogági megfelelői) rendszerének részletes bemutatására, különösen, hogy az életkorhoz és a „mentális zavarokhoz”² kötődő joghatások jogáganként is eltérőek. A gyermek- és fiatalkorra valamint a tudatállapokra vonatkozó legrészletesebb szabályozást a polgári és büntetőjogban találjuk, de e két jogági szabályozás is eltér egymástól, és ez az eltérés időben is változik, például a büntethetőség és a korlátozott cselekvőképesség életkori határa tekintetében. A polgári jog szabályozása tekinthető bizonyos jogágak háttérszabályozásának, a kapcsolat azonban korántsem automatikus, és azt sem állíthatjuk, hogy a jogági fejlődés konvergálna. (A fogyatékos és választójog kapcsolatáról lásd például Fiala-Butora, Stein és Lord 2014.) A cselekvőképesség szabályozása a magyar polgári jogon belül nagyjából koherens (mivel például a vétőképesség szabályozása elkülönült terület, és nem kötődik közvetlenül a cselekvőképességi kategóriákhoz), de az egyes nemzeti jogokat összehasonlítva (akár az Európai Unió belül is) jelentős különbségeket találhatunk a cselekvőképesség magánjogi szabályozásában is. A Ptk. 2:8. §-a [A cselekvőképesség] szerint „(1) Minden ember cselekvőképes, akinek cselekvőképességét e törvény vagy a bíróság gondnokság alá helyezést elrendelő ítélete nem korlátozza. (2) Aki cselekvőképes, maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot.” E törvény, azaz a Ptk. a cselekvőképességet az életkor alapján korlátozza a 14. és a 18. életév betöltéséhez kötve joghatásokat, bizonyos kivételekkel (házasság). A Ptk. 2:9. §-a ismeri továbbá a cselekvőképtelen állapot fogalmát „(1) Semmis annak a személynek a jognyilatkozata, aki a jognyilatkozat megtételekor olyan állapotban van, hogy az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik.” Egyéb esetekben a bíróság korlátozhatja részlegesen vagy teljesen a cselekvőképességet azon nagykorú esetében, „[...]akinek ügyei viteléhez szükséges belátási képessége - mentális zavara következtében - tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent[...]” (2:19 § [A cselekvőképesség részleges korlátozása]), illetve „[...]tartósan, teljesskörűen hiányzik[...]” (2:21 § [A cselekvőképesség teljes korlátozása]). A részleges és teljes korlátozás egyidejűleg gondnokrendeléssel is jár, és az előbbi esetben a bíróság meghatározza azokat az ügycsoportokat, amelyekre nézve a cselekvőképességet korlátozza, a többi ügyben az adott személy továbbra is érvényes jognyilatkozatot tehet. A Ptk. külön szabályozza e két esetcsoport metszetét, azaz a kiskorú cselekvőképességének bírói korlátozását (2:18. §). A cselekvőképesség bírói korlátozásához orvosszakértői vélemény szükséges, de a végső döntést a bíróság hozza. Bizonyos esetekben lehetőség van a cselekvőképességet nem érintő támogatott döntéshozatalra is. Ebben az esetben a támogatót a gyámhivatal rendeli ki. (A cselekvőképességről a fontosabb szakirodalommal lásd: Lenkovics, 2014 73-120.) Mind a mentális zavarok, mind az életkor kapcsán érzékelhető egy olyan nemzetközi tendencia, mely azt tűzte ki célul, hogy a cselekvőképesség korlátozásait illetve a jogosultságok életkori határát csökkentse. A cselekvőképességre vonatkozó irodalom ugyanakkor nem igazán tér ki arra a kérdésre, hogy egészen pontosan hogyan befolyásolják a mentális zavarok vagy az életkor egy adott személy döntési képességét, és pontosan mik azok a helytelen döntések, amelyeket az életkorra vagy a cselekvőképességre vonatkozó korlátokkal ki akarunk szűrni. Bár a gyermekek jogi szocializációjára és morális fejlődésére nézve számos tanulmány ismert (például Adelson és O’Neil 1966 vagy Tapp és Kohlberg 1971), és az újabb idegtudományi eredmények hatottak bizonyos országok joggyakorlatára (lásd például Steinberg 2017), a cselekvőképességre vonatkozó magyar szakirodalomból jellemzően nem derül ki, hogy a kiskorú fejlődése illetve a mentális zavarok hogyan hatnak ki a

² Az új Ptk., a 2013. évi V. törvény szóhasználatával élve

döntésképessegre és az ügyleti akaratra. Olyan felvetésekkel is találkozhatunk, hogy a szavazásra jogosult felnőttkorúak egy része náluk „intelligensebb” tinédzserekkel is helyettesíthető lenne (Jakab 2016, 11.). Az alábbiakban egy olyan esetkört kívánunk körüljárni, ahol egy agyterület sérülése egyértelműen kihat a döntéshozatali képességre, illetve e terület fejlődési sajátosságai az életkor és a döntési képességek kapcsolatát is meghatározzák.

Descartes-tól Gage-ig: a szomatikus marker hipotézis

A közismert történet szerint 1848-ban Cavendish közelében Phineas P. Gage vasútépítő munkás fejét egy félresikerült robbantás után a homok és lőpor tömörítésére használt vasrúd fúrta át. Csodával határos módon Gage túlélte a sérülést, és bár a vasrúd keresztülhatolt az agyán, úgy tűnt, ez nem okozott változást szellemi képességeiben. Hamarosan nyilvánvalóvá vált azonban, hogy bár az egyik szemén kívül nem vesztette el érzékszerveit, és azok továbbra is jól működtek, megmaradt kéz ügyessége is, beszédképessége sem szenvedett fogyatkozást, valami mégis megváltozott. A korábban visszafogott, tisztelettudó férfi gyermeki és állatias jellemvonásai kerültek előtérbe. Gyakran káromkodott, korábbi munkáját nem tudta ellátni, számos, az élete szempontjából kockázatos vagy hátrányos döntést hozott, például elutazott Dél-Amerikába. Koponyája alapján sikerült rekonstruálni, hogy mely agyterületei sérültek. A ventromediális prefrontális kéreg (vmPFC) a korábbi elméletek szerint többek között az érzelmekkel kapcsolatban játszott szerepet, éppen ezért meglepő, és az érzelmek és a racionalitás szétválasztását hirdető descartes-i felfogással ellentétes, hogy a vmPFC-sérüléssel élő pácienseknél a sérülés a racionális döntések meghozatalát is gátolja. E jelenség magyarázataként vezette be Damasio a szomatikus marker hipotézist. Eszerint az egyes kimenetekhez negatív vagy pozitív érzelmek kapcsolódnak, melyek segítik a későbbi választást. Ez a szituáció az úgynevezett *Iowa Gambling Task* (IGT) modellezhető, amely egy kártyajáték. A játékosok kártyapaklik között választhatnak, ahol az egyik pakli nagy nyereséggel kecsegtet, de a veszteség is nagy lehet, és a játszma végösszege negatív lesz, szemben a másik paklival, ahol ugyan a nyereség mérsékelt, de a veszteség is az, és a végösszeg negatív. A veszteséghez kapcsolódó negatív érzések tehát arra készítetik a racionális játékost, hogy a nagy rizikójú és összességében veszteséges pakliról a kisebb rizikójú és végső soron nyereséges paklira térjenek át. A vmPFC-sérültek viszont továbbra is ragaszkodni fognak a magas egyszeri nyereményekhez, dacára annak, hogy ezek még nagyobb veszteséghez társulnak. Ez a játék (pszichológiai teszt) igen jól modellez valóságos komplex döntési helyzeteket, azaz a rosszul teljesítők valószínűleg a mindennapi életben is rossz döntéseket fognak hozni. (A fentiekben Damasio 1996 monográfiáját foglaltuk össze meglehetősen röviden.)

A kockázatot is magukban foglaló döntések tehát jellemzően felírhatóak egyfajta lottóként. Például egy olyan lottószelvény, amivel 50% esélyünk van 100 forintot nyerni, 50% eséllyel pedig 0 forintot nyerünk, maximum $0,5 \times 100 + 0,5 \times 0 = 50$ forintot ér. Ismételt játékban ugyanis ez lesz az átlagos nyeremény, ha ezt a játékot 50 forintnál drágábban kínálják, jobb, ha a biztos 50 forintunknál maradunk. Egy vmPFC-sérült páciens azonban adott esetben a biztos 60 forinttal szemben a többnek tűnő, de bizonytalan 100 forintot választaná. A való életben szintén döntenének a nagy nyereséggel kecsegtető, de rendkívül kockázatos ügylet mellett. A probléma egyes elemei nem ismeretlenek a jogtudomány számára sem, a játékelméletről ismert *expected value* és *expected utility* (tehát az elérhető nyeremény vagy veszteség szorozva annak valószínűségével) kérdése szóba került például a Harsányi-Rawls vitában is. Harsányi példájával ha valakinek felajánlják, hogy Chicagóban jóval több bérért dolgozhat, mint jelenlegi lakhelyén, New Yorkban, akkor látszólag paradox módon nem éri meg Chicagóba utazni, hiszen ha a repülőgép lezuhan, akkor az így beálló veszteség messze meg fogja

haladni az új munkával elérhető nyereséget (ami így szintén kiesik). A Harsányi által javasolt megoldás az, hogy figyelembe kell vennünk az adott esemény bekövetkezésének valószínűségét is. A várható hasznosság tehát az adott kimenet és a bekövetkezés valószínűségének szorzata lesz, így bár a repülőgép-baleset vesztesége nagy, valószínűsége nagyon kicsi, e két érték szorzata tehát szintén jóval kisebb lesz, mint az új munka után várható bevétel-többlet. (Harsányi, 1975)³ Egy 19. századi közismert jogeset kapcsán – utólag- szintén felmerült, hogy a vmPFC sérülése szerepet játszhatott. Shimamura (2002) szerint Eadweard Muybridge, a fényképészet történetének egyik kiemelkedő alakja egy Gage-éhez hasonló sérülés (amit egy postakocsi-baleset okozott) nyomán került emberölés miatt bíróság elé (felesége szeretőjét ölte meg), a Dél-Amerikát szintén megjárta Muybridge felmentése persze nem a fenti megfontolásokon alapult. Mivel, mint azt Gage esetében is láttuk, a vmPFC sérüléssel járó tünetek adott esetben messze állnak azoktól a sztereotípiáktól, melyek az emberekben élnek a mentális zavarokkal kapcsolatban, így ez a betegség könnyen maradhat észrevétlen. Különösen azok, akik Gage-t korábban nem ismerték, szabadszájúságát, atavisztikus vagy gyermeketeg viselkedését jellemhibájának vagy neveltetésének tudhatták be. A jog általában szintén nem tiltja, hogy valaki saját magára nézve hátrányos döntéseket hozzon. Ez már csak azért is kivitelezhetetlen volna, mert bizonyos, a jogrendszer alapját képező viselkedések a játékelmélet szerint eleve irracionálisak. Nehéz lenne például megmagyarázni, miért akarunk kizárni racionális döntéshozatalra (koruk vagy fogyatékoságuk okán) szerintünk képtelen egyéneket az Egyesült Államok elnökének megválasztásából, ha annak az esélye, hogy valakinek a szavazata döntő legyen, rendkívül kicsi, amit a szavazásra fordított bármilyen költség (beleértve azt is, hogy valaki felhúzza a cipőjét és elinduljon szavazni) meghalad, mint ahogy azt Binmore (2007, 160-62) levezeti.

Mint láttuk, a bíróság az orvosszakértői vélemény alapján a jövőre nézve korlátozza vagy zárja ki a jognyilatkozatok érvényességét. Esetünkben azonban épp arról van szó, hogy az egyébként semmilyen szembeötlő tünetet nem produkáló egyén útját számára hátrányos jogügyletek szegélyezik. Tehát épp azok a jognyilatkozatok, melyeket a jövőben a mentális zavar miatt a bíróság kizárna, szolgálnak a múltból bizonyítékkul e mentális zavar fennállására. A támogatott döntéshozatal vagy a gondnokság alá helyezés azonban e múltbéli hibákat már nem fogja orvosolni, és nem ad felmentést a korábban keletkezett kötelezettségek teljesítése alól. Megoldás lehet még a fent említett cselekvőképtelen állapot bírói megállapítása, bár a fent leírt nem túl explicit tünetek miatt kérdés, hogy a bíróság az adott személy ügyei viteléhez szükséges belátási képességének teljesen hiányát megállapítaná-e. Valószínű, hogy a jelenlegi rendszerben számos vmPFC-sérült páciens egyszerűen viseli rossz döntéseinek jogkövetkezményeit anélkül, hogy cselekvőképességének korlátozása vagy jognyilatkozatainak semmissége akár csak fel is merüljön. Hogy ez előnyös-e az illetőnek, az nagyban függ attól, hogy korábbi rossz döntéseivel mennyi adósságot sikerült felhalmoznia.

Mint azt a bevezetőben már említettük, a vmPFC-sérüléshez kötődő zavarokat modellként tekintjük. A döntési alternatívák modellje, melyet itt a lehetséges nyereség és veszteség valamint a hozzájuk tartozó valószínűségek szorzataként írtunk fel, szintén tovább bővíthető. Természetesen nem minden

---

³ Harsányi kritikája rendkívül sok kérdést felvet Rawls elképzeléseivel kapcsolatban, különösen ami a saját esélyek téves becslését, illetve az erre ható torzító tényezőket illeti, ezzel kapcsolatos nézeteinket alkalmasint máshol fejtjük ki.

esetben becsülhetők jól a valószínűségek⁴, illetve figyelembe vehetjük azt is, hogy egészséges emberek is eltérően reagálnak a kockázatra. Bizonyos szerződéseknél csak burkoltan van jelen a kockázat, például a nemteljesítés kockázata, de ez a kockázat is módosítható például a szerződést biztosító mellékkötelezettségek beépítésével. Ami a várható nyereség vagy veszteség számítását illeti, pénzszolgáltatás esetében viszonylag egyszerű a dolgunk, de az érintett döntések természetesen nem kizárólag meghatározott összegekre vonatkozhatnak. Nagy irodalma van például az egészségre vonatkozó döntések jogi szabályozásának (lásd Jakab 2010, Dósa 2000), ahol természetesen nem egyszerű számszerűsíteni egy sikeres vagy sikertelen műtét eredményét, és ezt összehasonlítani a kezelés visszautasításából következő lehetséges kimenetekkel.

Mindez persze továbbra is olyan marginális problémának, egzotikus jelenségnek tűnhet, aminek inkább lenne helye egy Oliver Sacks-könyvben, mint egy jogi tárgyú tanulmányban, a helyzet azonban ennél bonyolultabb.

Az életkor kérdése

A fent leírt mentális zavar természetesen nem az egyetlen és nem is a legsúlyosabb korlátja a cselekvőképességnek. A szellemi fogyatékosok társadalmi percepcióját nagymértékben torzítja az a tény, hogy az igazán súlyos esetek a társadalomtól teljesen el vannak szigetelve, és ezeknek az embereknek az életkörülményeiről csak néha-néha szűrődik be valami a médiába. Tény azonban, hogy a vmPFC sérüléséhez kötődő zavarok erősen befolyásolják a döntések meghozatalát, így a cselekvőképesség lényegéhez kapcsolódnak. Az IGT pedig alkalmas arra, hogy ezen egyébként lappangó zavarokat kiszűrje. Az IGT-nek azonban más alkalmazásai és eredményei is ismertek, számos kísérletet végeztek kizárólag egészséges egyének részvételével. Ezek néhány esetben meglepő eredményeket hoztak, kiderült például, hogy a felsőoktatásban való részvétel negatívan hat az IGT-en nyújtott teljesítményre. Természetesen itt nem arról van szó, hogy a felsőoktatás maradandó agykárosodást okoz, hanem valószínűleg arról, hogy a felsőoktatási rendszer kevésbé bátorítja az érzelmeken alapuló tanulást és problémamegoldást (Evans, Kemish és Turnbull 2004). Természetesen a felsőoktatás ezt a hátrányt számos előnnyel ellensúlyozhatja, melyek elősegítik a tájékozódást a mindennapi életben vagy a politikában, ez a kutatási eredmény mégis óvatosságra int minket, ha olyan felvetésekkel találkozunk, hogy a választójogot műveltségi-képzési cenzushoz kellene kötni.

Témánk szempontjából azonban érdekesebb, hogy az életkornak is van hatása az IGT-n nyújtott teljesítményre. Cassotti, Houdé és Moutier (2011) például kimutatta, hogy a gyermekek (9-10 év) és a serdülők (12-14 év) rosszabbul teljesítenek az IGT-en, mint felnőtt társaik (18-28 év), de a gyermekek és a serdülők stratégiája egymástól is eltér. Még fiatalabb gyermekek esetén egy éven belül is eltérés tapasztalható (3 és 4 évesek között). E jelenség oka az egyes agyterületek eltérő sebességű fejlődésében keresendő (Kerr – Zelazo, 2004). Az, hogy gyermekek és serdülők komplex döntési feladatokban rosszabbul teljesítenek, mint a felnőttek, talán nem hat meglepően. Más kutatások viszont azt találták, hogy egészséges idősek (akik tehát nem szenvednek semmilyen, az időskorhoz köthető konkrét betegségben) szintén rosszabbul teljesítettek, mint fiatalabb társaik (Denburg et al., 2006). Ezen eredmények tehát azt mutatják, hogy egy felnőtt nem feltétlenül helyettesíthető egy

---

⁴ Ahol viszont igen, például egyes biztosítási szerződéseknél, ott álláspontunk szerint annak sincs akadálya, hogy az értékaránytalanságot vizsgáljuk, önmagában a tény, hogy egy szerződés kockázati elemet tartalmaz, nem teszi lehetetlenné a várható kimenetek számítását.

tizenévesseel, bármennyi ismerettel rendelkezzen is a politikára vagy az üzleti életre nézve. Természetesen itt is meg kell jegyeznünk azt, hogy ezek a fejlődési fokozatok sokfélék, és a döntéshozatali képesség függ számos más agyterület fejlődésétől is. Jogi szempontból tehát továbbra is indokolt fenntartani egy differenciált cselekvőképességi rendszert, azonban az egyes életkori határok felülvizsgálatra szorulhatnak az újabb kutatások fényében. További kérdésként merül fel, hogy érdemes-e fenntartani a jogági és országok közötti különbségeket. Ez utóbbiak kapcsán elmondható, hogy a cselekvőképesség a biológiai fejlődésen túl a társadalmi-kulturális jellemzőkhöz is kötődik, és ezek országonként eltérhetnek egymástól, ezen eltérések azonosítására azonban szintén kutatásokat kellene folytatni. Hosszú távon azonban nehezen elképzelhető, hogy például egy leendő egységes európai polgári jogi kódex országonként eltérő cselekvőképességi szabályokra épüljön.

Minden hibájuk ellenére a kiskorúakra vonatkozó cselekvőképességi szabályokról elmondhatóak, hogy ezek legalább léteznek, az idős korra vonatkozó egységes szabályozás lehetősége azonban kérdéses. Míg a gyermek- és serdülőkorra vonatkozó szabályozásra igaz, hogy az egyenlően és egyenlő időtartamra korlátoz minden egyént, hiszen ezeken az életkori státuszokon jó esetben mindenki átmegy, és ez a korlátozás - szintén jó esetben – csak ideiglenes (nem érintve itt azt a problémát, hogy a szavazási ciklusok miatt a közjogi korlátozások jelentős eltéréseket mutathatnak, azaz egyesek akár 4-5 évvel később jutnak oda, hogy szavazati jogukkal éljenek), addig az idős korról már más a helyzet. Tekintettel a várható élettartam növekedésére, könnyen előfordulhat, hogy valaki akár évtizedeket is tölthet az idős korához kapcsolódó mentális zavarból eredő korlátozott cselekvőképességgel, míg mások halálukig teljes belátási képességük birtokában maradnak. A kötelező nyugdíjazás ebben az esetben oda vezethet, hogy értékes tapasztalat veszik el. Egy lehetséges megoldás lenne egy olyan önkéntes nyugdíjkorhatár bevezetése, amikor az egyén maga dönthet el, hogy tovább kíván-e dolgozni, de ha a munkaviszony fenntartása mellett dönt, azzal önkéntesen aláveti magát egy rendszeres felülvizsgálatnak is. Damasio (1996, 78-79) William O. Douglasnak, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága bírójának példáján mutatja be az *anosognosia* problémáját: bizonyos esetekben a páciens nem érzékeli saját betegségét. Douglas 1975-ben jobb féltekei agyvérzése után fél oldalára lebénult, betegségét mégsem vette tudomásul, és úgy akarta folytatni életét, mintha nem történt volna semmi. A jelenség több szempontból is érdekes számunkra. Egyrészt kérdéses, hogy akár az ilyen hirtelen bekövetkező állapotromlás, akár a fokozatosan eluralkodó zavarok esetén lesz-e olyan pillanat, amikor az illető még képes és hajlandó maga kérni cselekvőképessége korlátozását. Másrészt rámutat arra, hogy a régi Ptk. szabályozása - mely felelőssé tette az egyént azért, ha valakit saját cselekvőképessége tekintetében megtevesztett – számos esetben alkalmazhatatlan volt, hiszen a cselekvőképessége korlátozott vagy kizárt voltáról az így korlátozott személy maga sem tudott. Végül pedig aláhúzza a hatályos Ptk. 2:39-41 §-aiban szabályozott rendelkezés jelentőségét, mely a jövőbeli cselekvőképtelenség és korlátozott cselekvőképesség esetére szól. Eszerint (2:39. § [Az előzetes jognyilatkozat]): „(1) Nagykorú cselekvőképes személy cselekvőképességének jövőbeli részleges vagy teljes korlátozása esetére közokiratban, ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratban vagy gyámhatóság előtt személyesen előzetes jognyilatkozatot tehet. (2) A nyilatkozatot tevő személy az előzetes jognyilatkozatban a) megnevezheti azt az egy vagy több személyt, akit gondnokául rendelni javasol; b) kizárhat egy vagy több személyt a gondnokok köréből; és c) meghatározhatja, hogy egyes személyes és vagyoni ügyeiben a gondnok milyen módon járjon el.” A fentiekből kitűnik, hogy az ilyen jognyilatkozat

megettétele általában is hasznos, nem csak abban az esetben, ha a nyilatkozattevőt a cselekvőképesség módosulása közvetlenül is fenyegeti (például egy műtét miatt).

Összefoglalás

Rövid tanulmányunkban egy, a cselekvőképességre – és más jogilag szabályozott döntési helyzetre – ható speciális zavart mutattunk be, mely kétségbe vonja az érzelmek és a racionalitás elválasztását. (Ennek a jogtudományra nézve további implikációi is lehetnek, például a law and emotions irányzat tekintetében, összefoglalásáról lásd Fekete 2013.) Rámutattunk arra is, hogy az itt feltárt neurológiai folyamatok különös jelentőséggel bírnak az életkorral kapcsolatban. Míg számos esetben a mentális zavarok megnehezítik az adott személy mindennapi életét, de választójogi döntéshozatalát nem befolyásolják, ezért ennek korlátozása sem indokolt, itt egy olyan esetet mutattunk be, mely a mindennapi életben nem feltétlenül mutat látványos tüneteket, de akár a politikai részvételre vonatkozó, akár a mindennapi életben szükséges döntéseket korlátozza. Ezen eredmények új kontextusba helyezik a jogi szabályozást és további kutatásokra ösztönöznek például azzal kapcsolatban, hogy a választójogi korhatár csökkentése nem vezet-e a populizmus térnyeréséhez és a sokat ígérő, de valószínűtlen programok elterjedéséhez. A korlátozások fenntartása tehát indokolt, még ha az életkori határokat esetleg felül is lehet bírálni. A kiskorúak, időskorúak és mentális zavarral élők védelme szempontjából rendkívül fontos, hogy a korábbi – sokszor valóban indokolatlan – korlátozások feloldásán túl a szabályozás valóban a legújabb kutatási eredményeken alapuljon, és a tudományosan feltárt jellegzetességekre adjon értő megoldást. Míg a polgári jogban és a büntetőjogban egyértelmű, hogy ha ezeket az egyéni adottságokat nem vesszük figyelembe, az jellemzően a kiskorú vagy fogyatékos személy hátrányára válik, addig a választójog tekintetében közvetlen hátránnyal általában nem számolhatunk, de ennek oka tulajdonképpen az, hogy az így leadott voks mindent eldöntő szavazattá válásának esélye, ahogy azt fentebb láttuk, rendkívül kicsi. Felmerül tehát a kérdés, ha a szavazati jog is ugyanolyan közvetlen következményekkel járna, mint egy polgári jogi jogügylet, akkor milyen mértékben tartanánk indokoltnak a fogyatékosághoz vagy életkorhoz kötött korlátozások eltörlését.

Kulcsszavak:

Iowa Gambling Task, cselekvőképesség, szavazati jog, szomatikus marker hipotézis, játékelmélet, döntéselmélet, jog és érzelmek

IRODALOM

Adelson, Joseph - O'Neil, Robert P. (1966): Growth of political ideas in adolescence: The sense of community. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 3, 295-306.

Binmore, Ken (2007): *Game Theory – A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford.

Dósa Ágnes (2000) A nem teljesen cselekvőképes személyek jogai : rugalmasabb szabályozás felé *Fundamentum* 4, 2, 83-90.

Cassotti, Mathieu – Houdé, Olivier – Moutier, Sylvain (2011) Developmental changes of win-stay and loss-shift strategies in decision making. *Child Neuropsychology*. 17, 4, 400-411.

- Damasio, Antonio R. (1996): *Descartes tévedése – Érzelem, értelem és az emberi agy.* (Descartes' Error – Emotion, Reason and the Human Brain, ford. Pléh Csaba) AduPrint, Budapest.
- Denburg, Natalie L. – Recknor, Emily C. – Bechara, Antoine – Tranel, Daniel (2006): Psychophysiological anticipation of positive outcomes promotes advantageous decision-making in normal older persons. *International Journal of Psychophysiology*. 61, 1, 19-25.
- Evans, Cathryn E. Y. – Kemish, Karen – Turnbull, Oliver H. (2004): Paradoxical effects of education on the Iowa Gambling Task. *Brain and Cognition* 54, 3, 240-244.
- Fekete Balázs (2013) Érzelmek és jogtudomány: egy lehetséges értelmezés. *Iustum Aequum Salutare* 9, 3, 89–104.
- Fiala-Butora János, Stein, Michael Ashley, Lord, Janet E. (2014): The Democratic Life of the Union: Toward Equal Voting Participation for Europeans with Disabilities. *Harvard International Law Journal*. 55, 1, 71-104.
- Harsányi, John C. (1975): Review: Can the Maximin Principle Serve as a Basis for Morality? A Critique of John Rawls's Theory. *The American Political Science Review*. 69, 2, 594-606.
- Jakab András (2016): Sustainability in European Constitutional Law. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2016-16*
- Jakab Nóra (2010) A cselekvőképesség elméleti háttéréről és a szellemi egészség jogáról *Miskolci Jogi Szemle* 5, 1, 89-112.
- Kerr, Aurora – Zelazo, Philip David (2004) Development of “hot” executive function: The children’s gambling task. *Brain and Cognition* 55 148-157.
- Lenkovics Barnabás (2014): Második könyv első és második rész In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Wolters Kluwer, Budapest 59-120.
- Shimamura, Arthur P. (2002): Muybridge in Motion: Travels in Art, Psychology and Neurology. *Photography* 26, 4, 341-50.
- Steinberg, Laurence (2017): Adolescent Brain Science and Juvenile Justice Policymaking. *Psychology, Public Policy, and Law*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/law0000128>
- Tapp, June L. – Kohlberg, Lawrence (1971): Developing Senses of Law and Legal Justice. *Journal of Social Issues*, 27, 2, 65–91.
- Thaler, Richard – Sunstein, Cass R. (2008) *Nudge – Improving decision about health, wealth and happiness*. Yale University Press, New Haven & London

© Lőrincz Viktor, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Rudas Tamás főigazgató

Felelős szerkesztő: Körtvélyesi Zsolt

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Kecskés Gábor, Körtvélyesi Zsolt, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: <mailto:mmta.law-wp@tk.mta.hu>

ISSN 2064-4515